

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто роль тексту в розвитку мовлення учнів, охарактеризовано комунікативний аспект аналізу тексту на уроках української мови, наведено зразки завдань, спрямованих на формування комунікативних умінь і навичок.

The article deals with the role of the text in development of the schoolboys speech, communicative aspect of the analysis of the text at the Ukrainian language lessons is considered, the examples of the tasks are induced which are aimed at formation of communicative skills.

Одним із стратегічних завдань реформування мовної освіти є вироблення в учнів умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення і створення висловлювань з дотриманням українського мовленнєвого етикету. Зазначене завдання передбачає посилення практичної спрямованості навчання мови, орієнтацію на мовленнєвий розвиток школярів.

У Концепції мовної освіти 12-річної школи підкреслюється необхідність забезпечення оптимальних умов для різнобічного розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення самостійності в навчанні, самопізнанні й саморозвитку, а також розвитку мовного чуття, мовленнєвих здібностей у чотирьох видах мовленнєвої діяльності [1: 59]. Учені-методисти розробляють і апробують різноманітні технології навчання для гармонійного й повноцінного мовленнєвого розвитку учнів, для практичного оволодіння усним і писемним мовленням. Дослідники вважають, що мову необхідно вивчати в мовленні, з мовними одиницями і категоріями учні мають знайомитися, спостерігаючи їх використання в текстах різних стилів, типів і жанрів мовлення.

Особливе місце в системі роботи з розвитку мовлення учнів належить аналізу тексту, який, на думку М.Пентилюк, забезпечує комунікативно-діяльнісний та функціонально-стилістичний підходи до навчання мови: аналізуючи текст, учні засвоюють його комунікативні ознаки (роль у спілкуванні), стилістичну належність і функції мовних одиниць, а отже, формують і вдосконалюють свою мовну і мовленнєву компетенцію [2: 298].

Аналіз наукової літератури свідчить, що теоретичні засади сприймання, відтворення і створення текстів різного комунікативного призначення розроблено в дослідженнях лінгвістів Н.Арутюнової, Ф.Бацевича, О.Гойхмана, Г.Почепцова, психологів І.Зимньої, Л.Виготського, М.Жинкіна, О.Леонтєєва, Ю.Пассова, лінгводидактів О.Біляєва, Т.Донченко, С.Карамана, А.Нікітіної, М.Пентилюк, Г.Шелехової, методистів Н.Місяць, С.Омельчука, В.Сульниченка.

Мета статті – охарактеризувати комунікативний аспект аналізу тексту на уроках української мови.

На сучасному етапі навчання мови формування комунікативних умінь і навичок у процесі аналізу тексту набуває першорядного значення. За комунікативно-діялісним підходом текст розглядається як результат мовленнєвої діяльності – висловлювання в усній або писемній формі, а також об'єкт сприймання і розуміння. Аналіз тексту – вид роботи, що передбачає з'ясування особливостей ідейно-тематичного спрямування, побудови тексту, стильових та стилістичних властивостей, характеристики мовних засобів щодо ефективності їх використання з метою реалізації комунікативної мети [6: 14].

Аналіз тексту забезпечує усвідомлення ознак і властивостей мовного явища чи поняття як компонента мовленнєвого висловлювання, створення якого зумовлено комунікативним наміром мовця.

Мовний матеріал має бути репрезентований взірцевими текстами. Сприйняття тестів-взірців – обов'язкова умова сучасного уроку. Щоб навчитися створювати власні висловлювання, учень повинен навчитися сприймати й аналізувати тексти різних стилів, типів і жанрів. Саме на уроці виховується кваліфікований слухач і читач. Тому слід пам'ятати, що найкращий текст не розв'яже завдань естетичного й етичного виховання, якщо не буде повноцінного, грамотного його сприйняття [5: 6].

До основних критеріїв добору текстів для слухового сприймання, яких учителям слід додержуватися, методисти відносять такі: зміст тексту повинен відповідати виховній і навчальній меті; бути по можливості динамічним, мати фабулу; він може містити до 4% незнайомих учням слів, що передбачає з'ясування їх семантики різними способами, зокрема й за контекстом; брати до уваги труднощі мовного оформлення – фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні; необхідно зважати на чіткість вираження основної думки, ідеї, що сприяє кращому сприйманню повідомлення; насиченість тексту інформацією має відповідати віковим особливостям учнів; при виборі теми тексту важливо враховувати інтереси школярів певного віку і життєвих потреб; звучання тексту не має перевищувати визначеної у критеріях тривалості.

Серед навчальних досягнень учнів 5 – 11 класів з української мови важлива роль відводиться читанню як одному з видів мовленнєвої діяльності. Формуються і перевіряються читацькі уміння і навички на основі текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення, що містять монологічне та діалогічне мовлення. Під час читання розв'язуються різні комунікативні завдання, зокрема установка на те, з якою метою читається текст: де, коли, для чого буде використана здобута інформація.

Формування вмінь аналізувати текст – процес довготривалий і охоплює всі етапи навчання мови в середній школі. Елементи такого аналізу широко застосовуються на уроках української мови під час вивчення теоретичного матеріалу на текстовій основі. М.Пентилюк визначила основні етапи аналізу тексту:

- визначення теми й основної думки тексту;
- виділення абзаців (мікротем);
- визначення стилю і типу мовлення;
- аналіз структури тексту;
- аналіз мовних засобів (лексичних, граматичних, стилістичних) [4: 30].

Аналіз тексту дозволяє поєднувати засвоєння мовних явищ і осмислення їх відповідності мовленнєвій ситуації. Саме ситуація мовлення дає змогу здійснювати аналіз взаємозамінюваних лексем, граматичних форм і конструкцій з погляду їх доцільності.

Аналіз тексту в комунікативному аспекті передбачає з'ясування комунікативності тексту, яка визначається науковцями як категорія тексту, що виявляється в різноманітних способах орієнтації на інтереси співрозмовників (читачів або слухачів), у створенні емоційного настрою та умов співробітництва в процесі спілкування. Комунікативність тексту забезпечує його відповідність тій чи іншій мовленнєвій ситуації і розрахована на взаєморозуміння комунікаторів [6: 71]. Здійснюючи аналіз тексту, учні повинні усвідомлювати мету певного виду роботи, осмислювати свої дії, розуміти практичне значення комунікативних умінь. Визначення комунікативності тексту дозволяє сформувати в учнів уміння і навички використовувати мовні засоби відповідно до мети спілкування, реалізовувати комунікативний намір, застосовуючи виучуваний мовний матеріал. Дослідження методистів свідчать, що така організація роботи з текстом дозволяє підготувати учнів до створення висловлювань у різних ситуаціях спілкування, максимально наближує до реальних мовленнєвих дій. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити учнів розв'язувати комунікативні задачі, не декларуючи використання певної частини мови, певної граматичної форми слова, певної синтаксичної конструкції тощо. Як справедливо зауважує Н.Місяць, у житті мовець насамперед думає над тим, що сказати, а вже зміст диктує те, як сказати. Інакше кажучи, зміст мовлення диктує вибір його форми [3: 7].

Виконуючи аналіз тексту, учні навчаються швидко і правильно орієнтуватися в різних мовленнєвих ситуаціях, планувати своє мовлення, аналізувати зміст, знаходити мовні засоби, адекватні завданням комунікації.

Методична цінність комунікативного аналізу тексту полягає в удосконаленні всіх видів мовленнєвої діяльності, розвитку творчих умінь і навичок. Аналіз тексту дозволяє об'єднати засвоєння мовних норм і комунікативних якостей мовлення. Норма виступає як властивість мови, яка виробляється в суспільстві в процесі спілкування, щоб забезпечити взаєморозуміння людей. Розгляд нормативного та комунікативного аспектів тексту дає змогу збагачувати словниковий запас учнів, стимулюючи мовленнєву практику, забезпечуючи вибір комунікативно доцільних мовних засобів.

Наведемо приклади завдань.

Вправа 1.

I. Прочитайте текст. До якого стилю і типу мовлення він належить? Що відображає його заголовок – тему чи основну думку?

Образливе слово

Одного разу Син розсердився і згарячу сказав Матері образливе, грубе слово. Заплакала Мати. Схаменувся Син, жаль стало йому Матері. Ночей не спить – мучить його совість: адже він образив Матір.

Йшли роки. Син-школяр став дорослою людиною. Настав час їхати йому в далекий край. Поклонився Син Матері низько до землі й говорить:

- *Простіть мене, Мамо, за образливе слово.*
- *Прощаю, – сказала Мати й зітхнула.*
- *Забудьте, Мамо, що я сказав вам образливе слово.*

Задумалась Мати, геть посмутніла. На її очах з'явилися сльози.

Каже вона Синові:

- *Хочу забути, Сину, а не можу. Рана від колючки загоїться й сліду не залишиться. А рана від слова заживає, проте слід глибокий зостається (В.Сухомлинський).*

II. Скажіть, чи завжди ви пильні, добираючи слова в процесі спілкування.

Вправа 2. Прочитайте висловлювання. Що спільного в змісті, чим вони відрізняються? З якою метою їх створено? Скільки текстів подано? Думку обґрунтуйте.

1. *Веселка – природне явище, яке частіше за все можна спостерігати у дощовий сонячний день, при цьому сонце завжди знаходиться позаду.*

Сонячне світло складається з багатьох кольорів, коли його проміння попадає на краплю, воно роз'єднується і можна побачити усі кольори спектру: фіолетовий, синій, блакитний, зелений, жовтий, помаранчевий та червоний.

Дощові краплини, ніби маленькі дзеркала, відсвічують це проміння сонця. А ми в цей час спостерігаємо веселку (Енциклопедія для дітей).

2. *Я придумав речення, щоб запам'ятати кольори веселки та їхній порядок (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий): Чарівниця Осінь Жар-птаху Зазиває Бабин Сад Фарбувати (І.Калинець).*

3. *Піднялися ворота – всьому світу любота.*

Вийшла звідкись гарна дівка,

На ній стрічка-семицвітка,

А де з річки воду брала,

Там коромисло зламала.

Вправа 3. Проаналізуйте поданий текст. У якій сфері діяльності, якій ситуації спілкування використовуються тексти такого змісту? До якого стилю мовлення він належить? Назвіть мовні засоби, що допомагають реалізувати комунікативну мету.

Кора дуба – лікарський засіб, що застосовується у стоматології. Рекомендовано застосовувати зовнішньо при стоматитах, пародонтозах, фарингітах та інших запальних процесах ротової порожнини і горла.

З кори дуба готують відвар. Дві столові ложки кори вміщують в емальований посуд, заливають 200 мл гарячої води, закривають кришкою і настоюють на киплячій водяній бані 30 хв., після чого негайно проціджують. Об'єм відвару доводять кип'яченою водою до 200 мл. Застосовують для полоскання ротової порожнини і горла 6-8 разів на день. Перед застосуванням відвар рекомендується збовтувати.

Перш, ніж почати лікування, обов'язково порадьтеся з лікарем!

Комунікативний аспект аналізу тексту передбачає формування в учнів умінь використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, досягати комунікативної мети. Систематична робота з текстом на уроках української мови активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє удосконаленню мовленнєвої діяльності школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59 – 70.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Місяць Н. Комунікативний аспект уроків – пріоритетний напрям навчання рідної мови // Українська мова і література в школі. – 2008. – №3. – С. 5 – 7.
4. Пентилюк М.І. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 30 – 32.
5. Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. – Харків: Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.

УДК 371.32

Н.С. Яремчук

ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ В УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена визначенню ролі тексту в процесі створення усних діалогічних і монологічних висловлювань.

The defining of the text's role in the process of dialogue and monologue creating is creating is considered in the article.

На сучасному етапі розвитку лінгводидактики посилено увагу до тексту як ефективного засобу навчання мови, оскільки дає можливість показати функціонування мовних одиниць і є основним засобом формування комунікативних умінь і навичок. Аналізуючи тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення, їх зміст, структуру і мовні засоби, учні засвоюють його комунікативні якості (роль у спілкуванні), стилістичну належність та функції мовних одиниць, а отже, формують і вдосконалюють свою мовну й мовленнєву компетенції. Аналіз структурно-сислової єдності тексту, мовних засобів зв'язку між його окремими реченнями є підґрунтям якісних, комунікативно доречних власних висловлювань учнів. Адже саме висловлювання репрезентує зв'язне мовлення і забезпечує спілкування. На текстах-зразках (монологів, діалогів, полілогів) учитель може продемонструвати зміст і структуру спілкування, ознайомити учнів з вербальними й невербальними засобами мовлення, відповідність їх цілям, умовам ситуації. Аналіз довершених, високохудожніх зразків словесної творчості позитивно впливає на процес продукування висловлювань учнів, розвиток мовленнєвої культури в різних ситуаціях, виховує естетичні смаки, відповідальність за свої мовленнєві вчинки.